

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Проаналізовано чинники формування ринку праці регіону. Показано вплив демографічних, соціально-економічних та освітньо-кваліфікаційних факторів на відтворення трудового потенціалу і функціонування ринку праці Кіровоградської області.

Ключові слова: ринок праці, трудовий потенціал, демографічна ситуація, освітньо-кваліфікаційні чинники, соціально-економічні чинники.

Проанализированы факторы формирования рынка труда региона. Показано влияние демографических, социально-экономических и образовательно-квалификационных факторов на воспроизводство трудового потенциала и функционирование рынка труда Кировоградской области.

Ключевые слова: рынок труда, трудовой потенциал, демографическая ситуация, образовательно-квалификационные факторы, социально-экономические факторы.

The factors of forming the labor market of the region are analyzed. The influence of demographic, socioeconomic, educational and qualification factors on the reproduction potential of employment and labor market's functioning in Kirovograd region are shown.

Key words: labor market, employment potential, demographic situation, education and qualification factors, socio-economic factors.

Вступ. Постановка проблеми. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку регіонів України і Кіровоградської області зокрема спостерігається невідповідність між потребами у прискореному економічному зростанні та можливостями його досягнення з огляду на погіршення кількісно-якісних характеристик трудових ресурсів потенціалу. За таких умов виникає об'єктивна потреба у всебічній оцінці стану трудового потенціалу як передумови формування конкурентоспроможного середовища на ринку праці України та її регіонів. Для Кіровоградської області ця проблема є дуже актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та прикладним проблемам функціонування ринку праці присвячені праці С. Бандура, Т. Заяць, Е. Лібанової, С. Мочерного, Ю. Пахомова, І. Петрової, В. Петюха, О. Хомри, Л. Семів. Регіональні ринки праці та працересурсний потенціал регіонів з позицій суспільної географії досліджували М.Логвин, Ю.Заволока, О.Безпала, В.Сайчук.

Формування цілей, постановка завдання. Метою написання даної роботи є визначення основних чинників формування і функціонування регіонального ринку праці Кіровоградської області з точки зору їх впливу на формування працересурсного потенціалу регіону.

Виклад основного матеріалу. Під *ринком праці* ми розуміємо соціо-економіко-географічний простір, в межах якого діє сукупність відносин між роботодавцями та найманцями в процесі купівлі-продажу товару робоча сила, встановлюється попит і пропозиція на цей товар.

Чинники формування регіонального ринку праці можна об'єднати в наступні групи:

- група *демографічних чинників*, що включає особливості природного руху населення, статеву-вікову його структуру, чисельність населення та кількість працездатного населення;
- група *соціально-економічних чинників*, що включає рівень соціально-економічного розвитку регіонів, рівень їх конкурентоздатності, галузеву структуру економіки, трудові міграції, можливості відновлення працездатності робочої сили тощо;
- група *освітньо-культурних чинників*, що включає рівень освіти та кваліфікації працівників, набутий досвід, загальний рівень культури, ментальність, ставлення до праці, можливості підвищення кваліфікації та перекваліфікації працівників.

Для Кіровоградської області порівняно з іншими регіонами України характерні низькі показники людського розвитку:

- за індексом регіонального людського розвитку область посідає 25 місце в Україні;
- за рівнем демографічного розвитку – 27 місце;
- за рівнем матеріального добробуту населення – 26 місце;
- за рівнем освіти – 15 місце;
- за умовами проживання населення – 15 місце;
- соціальне середовище в регіоні оцінюється 23 рейтинговим місцем.

За структурою економіки Кіровоградська область є індустріально – аграрним регіоном. Питома вага області у випуску промислової продукції в Україні становить - 1,4%, вона забезпечує 1,6% загальної валової доданої вартості держави. На промисловість припадає 20,7% валового внутрішнього продукту. В ній зайнято 13,5 % трудових ресурсів. Промислову продукцію випускають 2113 підприємств та виробництв області. Промисловість включає 11 провідних галузей та міжгалузевих утворень.

У структурі обсягів промислового виробництва провідне місце посідають харчова промисловість (41,9%), машинобудування (17,8 %) і добувна промисловість (3,5 %). У загальнодержавному поділі праці Кіровоградська область визначається виробництвом урану, графіту, феронікелю, тракторних сівалок і іншої сільськогосподарської техніки, олії, круп, ковбасних виробів, цукру-піску.

На сільське господарство припадає 37% валового продукту області. Найбільші площі земельних угідь у 2010 році були зайняті під зерновими (53,0%) та технічними культурами (39,7%). В галузевій структурі сільського господарства провідне місце належить рослинництву, питома вага якого складає 70%. Частка області в сільськогосподарському виробництві України у 2010 році була такою: 6% зернових культур, соняшника – 10,5%, цукрових буряків – 3,7%, ріпаку – 10,4%, картоплі – 2,2%, овочевих культур – 2,7%, м'яса – 2,2%, молока – 3,1%. У особистих підсобних господарствах населення у 2010 році було вирощено 99,9% загального урожаю картоплі, ПО 95% плодів і ягід та овочів, 23,6% соняшнику, 19% зерна.

На території Кіровоградської представлені різні галузі сфери послуг. Найбільша кількість робочих місць зосереджена в галузях торгівлі, ресторанного обслуговування, освіти, охорони здоров'я, культури та фінансово-кредитного обслуговування.

Обсяг реалізованих послуг на одну особу в Кіровоградській області відрізняється за адміністративними одиницями. Кіровоградський, Долинський, Петрівський та Ульяновський райони характеризуються найвищими обсягами реалізованих послуг на одну особу, а Компаніївським, Новгородківським – найнижчими.

Інвестиції в основний капітал в Кіровоградській області у 2010 році становили 2440,2 млн. грн. Інвестиції в основний капітал в розрахунку на одну особу мали внутрішньорегіональні відміни: найбільші показники були характерні для Кіровоградського, Олександрійського, Добровеличківського районів, найменші – для Долинського та Ульяновського районів тощо.

Для Кіровоградської області характерним є низький рівень соціально-економічної безпеки. Загрози економічної безпеки носять комплексний характер і реалізуються в структурній деформації економіки, зниженні інвестиційної й інноваційної активності, посиленні ресурсної, фінансової і технологічної залежності, поглибленні майнового розшарування суспільства, криміналізації економічних відносин, скороченні ресурсного потенціалу, погіршенні стану інфраструктури та відтоку з області трудових ресурсів.

Конкурентоспроможність Кіровоградської області на даний час є низькою. Це пов'язано з проблемами кваліфікації робочої сили, із низькою ефективністю використання наявних у регіоні ресурсів. В області невисока інтенсивність залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій, середня конкурентоспроможність виробленої підприємствами регіону продукції, низький рівень розвитку ринкової та соціальної інфраструктури.

Кількість жителів Кіровоградської області у 2011 році становила 1010,0 тис. осіб. Зменшення чисельності населення області розпочалося із 1990 року. У віковій структурі населення Кіровоградської області переважає працездатне населення, дуже високою є частка осіб пенсійного віку (26,8%) та низькою – дітей і підлітків (15,2%). У Кіровоградській області частка осіб, молодших за працездатний вік, вища, ніж в середньому по Україні (14,2%). Водночас осіб, старших за працездатний вік також більше порівняно з середньоукраїнським показником на 2,4%. В Кіровоградській області, як і в Україні, існує тенденція щодо зростання у віковій структурі населення частки осіб старших за працездатний вік та зменшення частки осіб, молодших за працездатний вік. В області цей процес протікає більш інтенсивно.

Така вікова структура населення регіону є несприятливою для відтворення робочої сили. В сільській місцевості ситуація гірша, ніж в містах, оскільки частка населення у віці старшому за працездатний тут становить 29,1%, а особи працездатного віку лише 54,5%. Найвища частка осіб пенсійного віку характерна для Олександрівського, Світловодського, Вільшанського, Голованівського та Ульяновського районів.

Середній вік населення Кіровоградської області у 2011 році становив 41,2 років, тоді як в Україні – 40,3 років. Середня очікувана тривалість життя населення області становить 69,0 років. Це нижче, ніж в середньому по Україні (70,4 років).

Темпи зростання захворюваності на окремі види хвороб населення області є дуже високими. Так, кількість захворювань, пов'язаних з системою кровообігу за 20 років зростає удвічі, ендокринною системою та кровотворенням – більш, ніж удвічі. Підвищився рівень захворюваності населення Кіровоградської області на туберкульоз, венеричні захворювання, ВІЛ/СНІД та інші соціально детерміновані захворювання, такі як алкоголізм та наркоманія. За рівнем захворюваності на туберкульоз Кіровоградська область посідає друге місце в Україні після Херсонської.

Зниження народжуваності в Кіровоградській області розпочалося ще наприкінці 80-х років ХХ століття і продовжується понині. У 2000 році на території області природне скорочення населення становило -10,1 осіб на 1000 жителів. Для порівняння, у 1940 році природний приріст населення області становив 12,2 осіб на 1000 жителів. Окремою проблемою в регіоні є зростання смертності серед населення працездатного віку, особливо серед чоловіків. Смертність від соціально-детермінованих хвороб є більш характерною для працездатного населення, внаслідок чого мають місце втрати трудового потенціалу.

Міграційне скорочення населення Кіровоградської області у розрахунку на 1000 жителів становило у 2010 році 0,7 особи. У загальному скороченні населення регіону частка природного скорочення становила 91%, а міграційного – 9%. Найнесприятливішим впливом територіальної мобільності робочої сили на відтворення трудового потенціалу характеризуються

Добровеличківський, Компаніївський, Устинівський, Новомиргородський, Знам'янський, Олександрійський та Світловодський райони.

З використанням методу ранжування в межах Кіровоградської області виділено 5 груп районів за впливом природного та механічного руху населення на відтворення робочої сили в регіоні: з найсприятливішими показниками для відтворення робочої сили є Маловисківський, Новгородківський, Петрівський, Устинівський райони; райони з дуже несприятливими показниками для відтворення робочої сили – Вільшанський, Олександрівський (рис.1).

З використанням індексного методу здійснено групування адміністративних районів Кіровоградської області за впливом природного і механічного відтворення населення на формування трудового потенціалу. Виділено такі їх групи: райони із порівняно сприятливим впливом відтворення населення на формування трудового потенціалу (Гайворонський, Новгородківський); райони з катастрофічно несприятливим впливом відтворення населення на формування трудового потенціалу (Добровеличківський та Олександрійський) (рис.2).

Рис. 1. Групування адміністративних районів Кіровоградської області ранговим методом за впливом природного і механічного руху населення на відтворення робочої сили в регіоні

Важливе значення у функціонуванні регіонального ринку праці Кіровоградської області відіграють освітньо-кваліфікаційні чинники. Проблема недостатнього освітньо-кваліфікаційного рівня робочої сили регіону виникла в

результаті дії цілої низки чинників: розбалансування взаємодії ринку праці та ринку освітніх послуг; відсутності прогнозування довгострокової потреби господарства області у працівниках певних професій і спеціальностей; зниження якості підготовки спеціалістів в умовах економічної кризи та ринкових перетворень; зростання трудової міграції з регіону тощо.

На території Кіровоградської області сьогодні налічується 21 вищий навчальний заклад, з яких 7 – III-IV та 14 – I-II рівнів акредитації, 26 професійно-технічних навчальних закладів.

Зменшення кількості студентів у професійно-технічних закладах області можна пояснити скороченням загальної кількості таких закладів, погіршенням умов їх фінансування та розвитку, зниженням престижності робітничих професій у зв'язку з низькою оплатою праці, що пропонується випускникам на більшості підприємств.

Рис. 2. Групування адміністративних районів Кіровоградської області індексним методом за впливом природного і механічного відтворення населення на формування трудового потенціалу

Зменшення кількості студентів у професійно-технічних закладах області можна пояснити скороченням загальної кількості таких закладів, погіршенням умов їх фінансування та розвитку, зниженням престижності робітничих професій у зв'язку з низькою оплатою праці, що пропонується випускникам на більшості підприємств.

Порівняно стабільною залишається ситуація у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації. Кількість вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації навпаки, збільшилась, оскільки у 1995/96 навчальних роках їх в області було 6, то вже у 2010/11 навчальних роках кількість таких закладів освіти збільшилась до 7, а кількість студентів в них зросла з 12182 до 19799 осіб.

Паралельно з питанням дефіциту кваліфікованої робочої сили на ринку праці області існує проблема пошуку роботи за фахом після закінчення навчального закладу. Значною є також невідповідність потреби ринку праці у фахівцях з вищою освітою обсягам їх підготовки, оскільки зараз поширення вищої освіти орієнтується не на потреби економіки, а на необґрунтований попит молоді на певні спеціальності. Це призводить до ситуації, коли випуск навчальними закладами фахівців з вищою освітою майже удвічі перевищує випуск робітничих кадрів.

14,9% випускників загальноосвітніх та вищих навчальних закладів Кіровоградської області у 2010 році зареєструвалися в службі зайнятості як безробітні. Серед випускників професійно-технічних закладів освіти, які стали на облік у службі зайнятості у 2010 році як безробітні, були присутні представники таких спеціальностей: помічник машиніста електровоза, черговий по залізничній станції, кухар, провідник пасажирського вагона, оператор комп'ютерного набору, тракторист-машиніст сільськогосподарського виробництва тощо.

В цілому попит на випускників професійно-технічних закладів на ринку праці області перевищував пропозицію на 13,9%.

Вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації розміщуються у місті Кіровоград, Олександрія, Світловодськ та у Гайворонському районі. Вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації знаходяться лише в місті Кіровоград.

За підготовкою кваліфікованих робітників професійно-технічними навчальними закладами у 2010 році райони Кіровоградської області поділяються на наступні групи:

- адміністративні райони з максимальною кількістю випускників професійно-технічних навчальних закладів, наприклад, Гайворонський, Голованівський, Добровеличківський;
- адміністративні райони з мінімальною кількістю випускників професійно-технічних навчальних закладів, наприклад, Бобринецький, Новоархангельський, Новомиргородський;
- адміністративні райони, в яких відсутня підготовка в професійно-технічних навчальних закладах.

Чисельність студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації з розрахунку на 10 тис. населення в Кіровоградській області складає 313 осіб (для порівняння в Україні в цілому – 512. Показник чисельності докторів наук та професорів на 100

студентів денної форми навчання в Кіровоградській області дорівнює 0,34, тоді як в Україні – 0,92.

Повертаючись до проблеми працевлаштування молодих спеціалістів зазначимо, що найбільшим попитом місцевих роботодавців користуються професії висококваліфікованих робітників – слюсарів, токарів, електрогазозварників, водіїв, спеціалістів з ремонту електричного обладнання тощо. Є попит і на топ-менеджерів, економістів, лікарів та інженерів з відповідним досвідом роботи й високим рівнем кваліфікації. Складніше знайти роботу в сільському господарстві, будівництві, торгівлі та ремонті.

Вивчення питання якості робочої сили вимагає аналізу не лише освітньо-кваліфікаційних чинників, а й стану здоров'я працівників. Стан здоров'я населення безпосередньо пов'язаний із станом медичної інфраструктури регіону. В Кіровоградській області порівняно із 1995 роком кількість лікарняних закладів зменшилася із 111 до 83, а кількість лікарняних ліжок у них – із 136,3 до 97,5 на 10 тис. населення. Зменшилася також кількість лікарів усіх спеціальностей.

Населення області у 2010 році хворіло частіше, ніж у 1995. Рівень захворюваності у 1995 році складав 57798 осіб на 100 тис. населення, а в 2010 році вже 62745 осіб на 100 тис. населення. Кількість злоякісних новоутворень у населення області у 2010 році зросла на 3% порівняно із 1995 роком, а захворюваність на активний туберкульоз – майже на 12%.

Висновки та перспективи подальшого розвитку. Отже, численність населення Кіровоградської області зменшується, відбувається його “старіння”. З часом це призведе до ускладнення ситуації на ринку праці регіону, що проявиться у дефіциті трудових ресурсів в регіоні, особливо у дефіциті висококваліфікованої робочої сили. Крім того, суттєво впливають на функціонування регіонального ринку праці Кіровоградської області освітньо-кваліфікаційні та медичні чинники, зумовлюючи його кон'юнктуру та рівні конкурентоздатності і оплати праці. Все це призводить до низької конкурентоспроможності регіону, невисокої інтенсивності залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій, незначного рівня розвитку ринкової та соціальної інфраструктури. Подальші дослідження будуть спрямовані на пошук напрямків вирішення проблеми відтворення працересурсного потенціалу відповідно до потреб ринку праці регіону.

Список використаних джерел:

1. Головне управління статистики у Кіровоградській області. Режим доступу – <http://www.kirstat.kr.ua/>
2. Державна служба статистика України. Режим доступу – <http://www.ukrstat.gov.ua/>